

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.28>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИВЛАСНЕННЯ ТА РОЗТРАТИ, ВЧИНЕНОЇ СПІВРОБІТНИКАМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Кузьменко О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету
<https://orcid.org/0000-0002-6117-523X>

Січко Н.П.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державного податкового університету

Кузьменко О.В., Січко Н.П. Особливості криміналістичної характеристики привласнення та розтрати, вчиненої співробітниками агропромислового підприємства.

Статтю присвячено елементам криміналістичної характеристики привласнення та розтрати, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, до яких можна віднести спосіб, предмет, обстановку та сліди злочину, а також особу злочинця. Крім того, автором встановлено, що спосіб вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з привласненням та/або розтратою співробітником агропромислового підприємства – це певні усвідомлені дії посадової чи матеріально-відповідальної особи даного агропромислового підприємства, що спрямовані на підготовку та досягнення певного незаконного корисливого результату на свою користь.

Зазначено, що посягання на майно агропромислового підприємства, що здійснюються шляхом привласнення та розтрати його співробітниками, можна умовно поділити на такі види: способи посягання на майно відповідальними особами зі складів (наприклад, створення необлікованих лишків матеріальних цінностей із подальшим незаконним заволодінням ними, незаконне списання матеріальних цінностей, завищення фактичної кількості чи вартості використаних підприємством матеріальних цінностей) та способи посягання на майно під час транспортування агропромислової продукції особами, яким воно ввірене (наприклад, створення необлікованих лишків, відчуження майна за заниженими цінами).

Автором доведено, що до обстановки вчинення привласнення та розтрати, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, можна віднести недостатній контроль та прогалини в бухгалтерській звітності та обліку, невисокий рівень господарської діяльності, неналежний або недостатній контроль за транспортуванням та збереженням майна, а також виникнення можливості неконтрольовано змінити процес виготовлення, збирання чи транспортування агропромислової продукції.

Також зроблено висновок, що особа злочинця даної категорії кримінальних правопорушень завжди характеризується специфічними ознаками. Перш за все, слід зазначити, що суб'єктом привласнення та розтрати може бути як приватна, так і службова особа. Крім того, їм притаманний високий рівень інтелекту та освіченості, знання всіх процесів виробництва і транспортування продукції, відповідна професійна обізнаність.

Ключові слова: криміналістична характеристика, кримінальне провадження, досудове розслідування, привласнення, розтрата, агропромислове підприємство.

Kuzmenko O.V., Sichko N.P. Peculiarities of the forensic characteristics of appropriation and waste committed by the employees of the agro-industrial enterprise.

The article is devoted to the elements of the forensic characteristics of appropriation and waste committed by the employees of the agro-industrial enterprise, which include the method, subject, setting and traces of the crime, as well as the identity of the criminal. In addition, the author established that the method of

committing a criminal offense related to embezzlement and/or embezzlement by an employee of an agro-industrial enterprise is certain conscious actions of an official or materially responsible person of a given agro-industrial enterprise, aimed at preparing and achieving a certain illegal beneficial result on its benefit

It is noted that encroachment on the property of an agro-industrial enterprise, which is carried out through appropriation and embezzlement by its employees, can be conventionally divided into the following types: methods of encroachment on property by responsible persons from warehouses (for example, the creation of unaccounted surplus material values with their subsequent illegal possession, illegal write-off of material values, overestimation of the actual amount or value of material values used by the enterprise) and methods of encroachment on property during the transportation of agricultural products by persons to whom it is entrusted (for example, creation of unaccounted surpluses, alienation of property at low prices).

The author proved that the situation of embezzlement and embezzlement committed by employees of an agro-industrial enterprise can be attributed to insufficient control and gaps in accounting and accounting, a low level of economic activity, improper or insufficient control over the transportation and preservation of property, as well as the possibility of uncontrollably changing the process production, collection or transportation of agricultural products.

It was also concluded that the person of the criminal of this category of criminal offenses is always characterized by specific features. First of all, it should be noted that the subject of embezzlement and embezzlement can be both a private and an official person. In addition, they have a high level of intelligence and education, knowledge of all production and transportation processes, and appropriate professional knowledge.

Keywords: forensic characteristics, criminal proceedings, pretrial investigation, appropriation, waste, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. В усі часи злочини проти власності займали одне з провідних місць у злочинній діяльності суспільства всіх країн світу. Україна, на жаль, також не є винятком. Навіть зараз, в умовах повномасштабної війни, можна спостерігати чимало випадків посягань на чужу власність, особливо в тих областях нашої держави, які ніколи не були окуповані чи на території яких не відбувалися бойові дії. Як би не було прикро це визнавати, але значна частка досліджуваних злочинів вчиняється саме в агропромисловому секторі на підприємствах різних форм власності. Тому, на нашу думку, є актуальним питання визначення елементів криміналістичної характеристики відповідних кримінальних правопорушень.

Стан опрацювання. Питання тактики та методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед них А.Р. Антощак, І.С. Огерук, О.А. Семенюк, О.В. Синчук, С.М. Школа та багато інших.

Метою статті є дослідження особливостей криміналістичної характеристики привласнення та розтрата, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, та характеристика окремих її елементів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають автори науково-практичного коментаря Кримінального кодексу (далі – КК) України «привласнення – це незаконне безоплатне утримання майна, ввіреного винному, або майна, яке перебуває в його віданні на законній підставі. Утримання як спосіб привласнення полягає у невиконанні вимог повернути майно у певний строк і встановленні володіння ним як власним.

Розтрата – це незаконне безоплатне відчуження, використання, витрачення майна, яке було ввірене винному чи перебувало в його віданні (продаж, дарування, споживання, передача іншим особам тощо). Найчастіше розтрата слідує за привласненням, є наступним після привласнення етапом злочину. Але розтрата може бути і не пов'язаною з привласненням» [1].

Для того, щоб розмежувати за необхідності зазначені дії та виявити винних осіб, необхідно встановлювати та ретельно досліджувати всі необхідні елементи криміналістичної характеристики зазначених кримінальних правопорушень. Адже саме на їх основі в подальшому слідчий зможе побудувати та перевірити відповідні версії та дослідити всі наявні у провадженні докази.

На нашу думку, цілком слушною є позиція деяких науковців, що «питання криміналістичної характеристики як окремої категорії, так і необхідної складової процесу досудового розслідування у своїх працях досліджувала значна кількість науковців. Тому, не вдаючись до поглибленого аналізу наведених ними визначень, варто звернути увагу на загальні ознаки, які знаходять у них відображення:

- а) система узагальнених відомостей про ознаки певного виду кримінальних правопорушень;
- б) встановлення кореляційних зв'язків між такими даними;
- в) призначеність для використання в розслідуванні конкретних видів кримінальних правопорушень» [2, с. 173].

В свою чергу, А.Н. Антошак, зазначає, що «під терміном «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» найдоцільніше розуміти лише систему типових даних (відомостей) про елементи окремого виду кримінального правопорушення та його механізм. Що стосується конкретного кримінального правопорушення, то має йтись про систему криміналістично значимої інформації про нього, що збирається слідчим. Саме ця інформація аналізується слідчим та іншими працівниками правоохоронних органів, зіставляється з типовими даними криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, будучи передумовою її практичного використання. Криміналістично значима інформація про конкретне кримінальне правопорушення слугує об'єктом емпіричних досліджень та узагальнень, результати яких можуть бути покладені в основу криміналістичної характеристики» [3, с. 52].

Загальна криміналістична характеристика привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем може розглядатися як система, що складається з елементів, які, у свою чергу, містять підсистеми компонентів:

- а) суб'єкт розкрадання (особа злочинця); чинники, що вплинули на формування та здійснення злочинної мети, утворення злочинної групи, розподіл ролей між співучасниками тощо;
- б) спосіб приготування до розкрадання, його вчинення, приховування злочинів, маскування злочинних дій; обставини, що обумовили вибір розкрадачами певних способів;
- в) предмет посягання – кошти, матеріальні цінності у вигляді сировини, матеріалів, пального, продукції, напівфабрикатів, готових виробів з урахуванням їх споживчої вартості, що можуть бути віднесені до різних джерел розкрадання;
- г) обстановка розкрадання – місце; умови, що визначаються технологічним процесом або операцією, системою обліку та звітності, зберіганням та рухом коштів і матеріальних цінностей, документообігом, видом продукції, що використовується; час, сезонність робіт; канали збуту, реалізації здобутого злочинним шляхом;
- г) наслідки розкрадання, відображені у матеріальній обстановці злочину, викликані службовими та позаслужбовими діями та зв'язками розкрадачів, способом життя, поведінкою у побуті, особистими зв'язками.

При цьому слід зазначити, що кожний елемент системи пов'язаний з іншими як прямо, так і опосередковано, що визначає характер зв'язків між ними залежно від рівня та обсягу завдання, яке вирішується слідчим. Наприклад, у будь-якому випадку можна простежити зв'язок між елементами «суб'єкт розкрадання» та «спосіб розкрадання», який виражається у тому, що лише певні категорії службових чи матеріально відповідальних осіб можуть використовувати певний спосіб розкрадання. Водночас на цей зв'язок впливають побічні обставини, що стосуються предмета злочинного посягання та обстановки розкрадання [4].

Що стосується більш конкретного кримінального правопорушення, а саме привласнення та розтрати, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, то його криміналістична характеристика, на нашу думку, має містити такі елементи, як спосіб, предмет, обстановку та сліди злочину, а також особу злочинця.

Більшість вчених-криміналістів називають спосіб вчинення кримінального правопорушення «центральним, домінуючим елементом криміналістичної характеристики більшості злочинів, оскільки, впливаючи на зміст інших елементів криміналістичної характеристики, він утворює взаємозв'язки з кожним із них» [5, с. 97].

На нашу думку, спосіб вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з привласненням та/або розтратою співробітником агропромислового підприємства – це певні усвідомлені дії посадової чи матеріально-відповідальної особи даного агропромислового підприємства, що спрямовані на підготовку та досягнення певного незаконного корисливого результату на свою користь.

Саме тому посягання на майно агропромислового підприємства, що здійснюються шляхом привласнення та розтрати його співробітниками, можна умовно поділити на такі види: способи посягання на майно відповідальними особами зі складів та способи посягання на майно під час транспортування агропромислової продукції особами, яким воно ввірене.

Що стосується першого виду, то тут для вчинення кримінального правопорушення використовуються способи, які передбачають створення необлікованих лишків матеріальних цінностей із подальшим незаконним заволодінням ними, незаконне списання матеріальних цінностей, завищення фактичної кількості (чи вартості) використаних підприємством матеріальних цінностей тощо.

До способів другого виду можна віднести, наприклад створення необлікованих лишків, відчуження майна за заниженими цінами тощо.

Що стосується предмета злочинного посягання, то, на думку деяких науковців, «його не варто змішувати з об'єктом злочину, дослідженням якого займаються різні галузі права. Криміналістику цікавить безпосередньо предмет обстановки, на який спрямовано злочин, оскільки між предметом і злочинцем існувала взаємодія. Однак не будь-який предмет, що перебуває у взаємодії із суб'єктом злочину, можна віднести до предмета посягання, а лише той, з яким пов'язується настання шкідливих наслідків. Кожен предмет злочинного посягання впливає на вибір способів вчинення й приховування крадіжок, місць їх вчинення, спосіб дій злочинців тощо. За характеристиками предмета цього виду злочинів можна оперативно організувати розшук викраденого, виявити шляхи його збуту» [3, с. 52-53].

Щодо предмету досліджуваного нами кримінального правопорушення, то ним виступає майно, яке було ввірене винному чи було в його віданні, тобто воно знаходилось у правомірному володінні винного, який був наділений правомочністю з розпорядження, управління, доставки або зберігання такого майна. Ми погоджуємося з думкою науковців, що «така правомочність може обумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням. Крім того, предметом злочину може бути і майно, яке безпосередньо не було ввірене винному чи не перебувало в його віданні, а це майно, щодо якого в силу своєї посади (постійно чи тимчасово) винний наділений правомочністю управління чи розпорядження майном через інших осіб. Тобто він має певні владні повноваження щодо впливу на осіб, яким це майно ввірено чи перебуває у їх віданні» [6, с. 97].

Під обстановкою вчинення кримінального правопорушення в криміналістичному аспекті розуміють «систему різного типу пов'язаних між собою до та в момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними та інші чинники об'єктивної реальності, які визначають можливість, умови й інші обставини вчинення злочину. Загалом обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників» [3, с. 53].

На нашу думку, до обстановки вчинення привласнення та розтрата, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, можна віднести недостатній контроль та прогалини в бухгалтерській звітності та обліку, невисокий рівень господарської діяльності, неналежний або недостатній контроль за транспортуванням та збереженням майна, а також виникнення можливості неконтрольовано змінити процес виготовлення, збирання чи транспортування агропромислової продукції.

Слід також зазначити, що типовими слідами привласнення та розтрата, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, будуть різного роду документи та інформація, яка в них міститься, а також різні матеріальні об'єкти (наприклад, неврахована продукція).

Особа злочинця даної категорії кримінальних правопорушень завжди характеризується специфічними ознаками. Перш за все, слід зазначити, що суб'єктом привласнення та розтрата може бути як приватна, так і службова особа. Крім того, їм притаманний високий рівень інтелекту та освіченості, знання всіх процесів виробництва і транспортування продукції, відповідна професійна обізнаність тощо.

Як зазначає Н. Ярмиш, «можна стверджувати: особа, якій майно ввірено, характеризується тим, що майно перебуває безпосередньо при ній, і її наділено правом особисто передавати його іншим людям. Якщо ж ідеться про особу, в віданні якої перебуває майно, то мається на увазі особа, яка безпосередньо з майном не «контактує», але має можливість впливати на його «рух» у певному напрямку через інших осіб» [7, с. 70].

Крім того, на думку науковця, «варто наголосити: наявність правомочностей означає, що особа, яка одержала певне майно, уповноважена стосовно нього в подальшому вступати в контакт з іншими людьми. Розуміння цього надає можливість досить легко визначити, чи особі ввірено майно, чи вона лише має до нього доступ. Якщо особа повинна продати, видати, іншим чином передати майно другій особі, вступити з нею хоча б у конклюдентний контакт, тобто в правовідносини, – майно їй ввірено. У разі вчинення стосовно майна відповідних неправомірних дій така особа є суб'єктом ст. 191 КК України.

Якщо ж правовідносини, контакти з іншими людьми з приводу майна не передбачаються, воно особі не ввірено. Таке ставлення до майна має місце, коли воно використовується як засіб виробництва або матеріал для нього, коли майно є обладнанням, що монтується, сировиною, яка переробляється, паливом, яке витрачається. Таємне заволодіння таким майном є крадіжкою, тому що особа лише має до майна доступ у зв'язку з роботою, а вступати з приводу нього у відносини з людьми їй не доручено» [7, с. 72].

Висновки. Отже, з огляду на все вищезазначене, можна зробити висновки, що до елементів криміналістичної характеристики привласнення та розтрата, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, слід віднести спосіб, предмет, обстановку та сліди злочину, а також особу злочинця. Посягання на майно агропромислового підприємства, що здійснюються шляхом привласнення та розтрата його співробітниками, можна умовно поділити на такі види: способи посягання на майно відповідальними особами зі складів та способи посягання на майно під час транспортування агропромислової продукції особами, яким воно ввірене. А типовими слідами привласнення та розтрата, вчинених співробітниками агропромислового підприємства, будуть різного роду документи та інформація, яка в них міститься, а також різні матеріальні об'єкти (наприклад, неврахована продукція).

Список використаних джерел:

1. Ковальський В.С. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Том 2. URL: <http://surl.li/fxscs> (дата звернення: 30.03.2023).
2. Кузьменко О.В. Особливості криміналістичної характеристики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Ірпінський юридичний часопис*. 2022. Вип. 2 (9). С. 171–178.
3. Антошак А.Р. Криміналістична характеристика привласнення, розтрата або заволодіння майном благодійної організації шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 2(3). С. 51–54.
4. Шепітько В.Ю. Криміналістична характеристика розкрадань. URL: <https://buklib.net/books/30899/> (дата звернення: 30.03.2023).
5. Огерук І.С. Спосіб вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном нафтогазовидобувних підприємств шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29 (2.1). С. 97–100.
6. Антошак А.Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрата або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 38 (2). С. 95–98.
7. Ярмиш Н. Визначення суб'єкта привласнення чи розкрадання чужого майна. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4 (37). С. 69–76.